

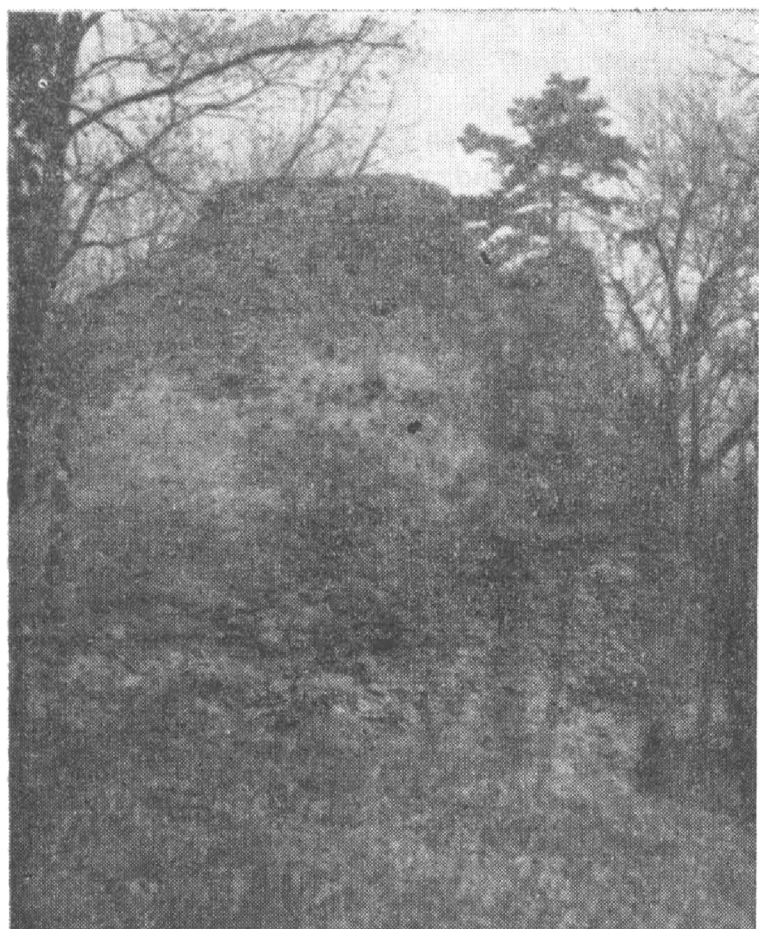
Výsledky prvej etapy výskumu Paričovho hradu v Trebišove

MICHAL SLIVKA

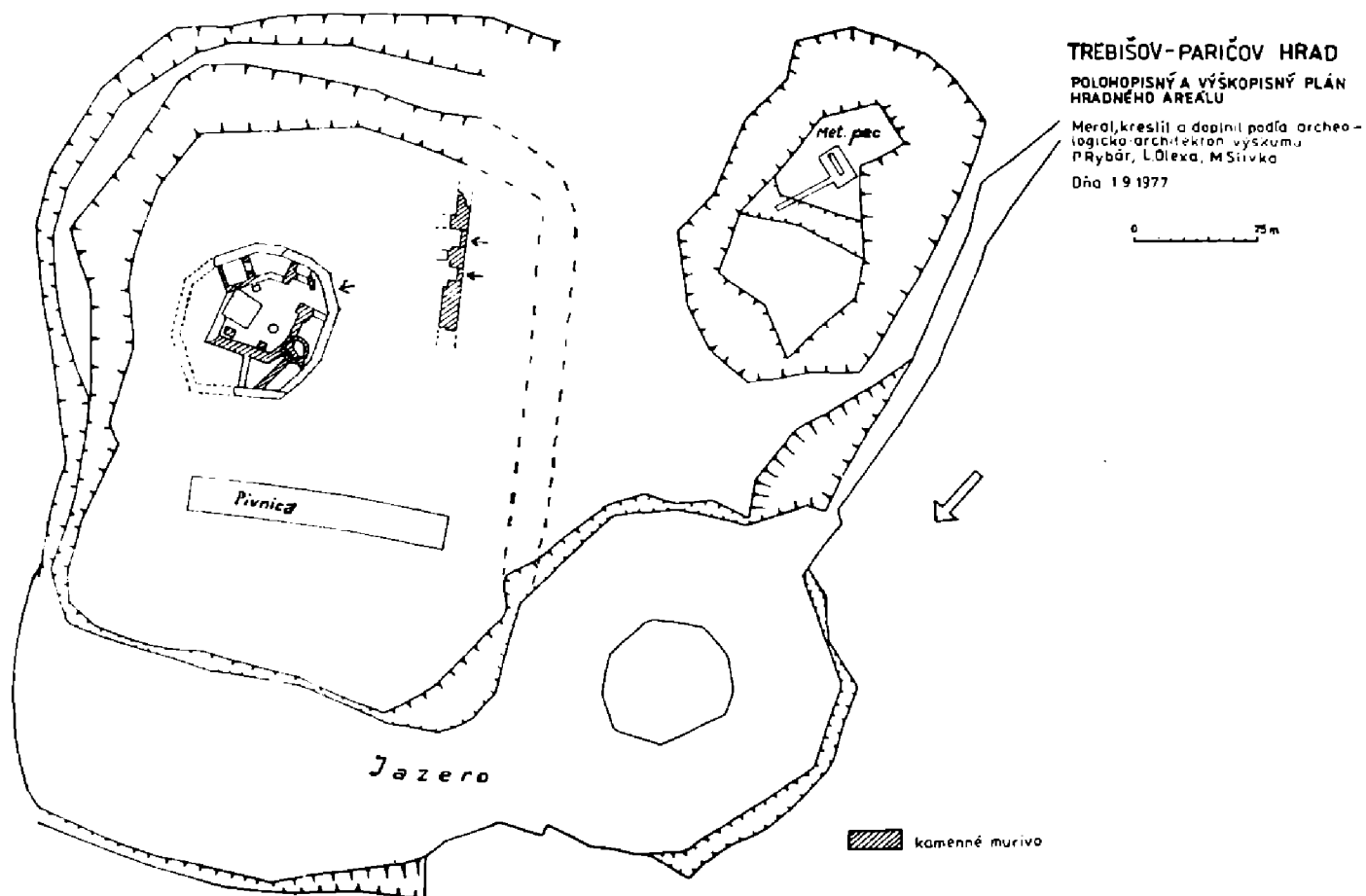
Archeologický výskum, uskutočnený v rokoch 1972–1975 Krajským strediskom pamiatkovej starostlivosti v Prešove, bol vyvolaný situáciou lokality, ktorá je v parkovom prostredí dnešného okresného mesta Trebišov. Výskum I. etapy sa sústredil na najstaršiu časť komplexu, z ktorého nad terénom zostala iba západná časť opevnenia hradu v dĺžke asi 14 metrov (obr. 1, 2). Tangovaná plocha výskumu bola zarastená hrubým parkovým porastom, ktorý bolo treba nevyhnutne odstrániť. Ich mohutné korene, ďalej novodobé osadenie žumpy WC do jadra objektu (obr. 4), ako aj skutočnosť že viaceré murivá dali sa stopovať len v ich negatívoch, značne skomplikovali jednak samý priebeh terénnych prác, hlavne však v upresňovaní stavebného vývoja dispozície v najstaršej časti komplexu. Z tohoto aspektu nedá sa jednoznačne časove určiť prvotný objekt, ktorý existoval pred r. 1254 (M. Slivka, 1975b, s. 408; 1976a, s. 41). V tomto roku sa – podľa A. Szirmaya – uvádza prvý majiteľ hradu „per magistrum Andornok de Terebes, filium Comitum Paris“ (A. Szirmay, 1803, s. 238), no príslušnú listinu dostupné diplomatáre neuvádzajú. Ďalšia písomná správa z roku 1289, v ktorej sa spomína magister Michal z rodu Aba sa nevzťahuje na tento hrad (ako uvádza A. Szirmay, 1803, s. 238; S. Borovszky, b. r., s. 128 a B. Polla-I. Vindiš, 1966, s. 111), ale na obec Trebejov pri Košiciach (F. Uličný, 1970 s. 32–33; B. Varsík, 1964, s. 448–453). Aj napriek chudobe a málovravnosti písomných prameňov z 13. storočia, archeologický výskum priniesol pamiatky (okrem pravekých – obr. 11) datovateľné už do 12.–13. storočia (obr. 12:1, 2; 17:20 – M. Slivka, 1977, s. 222, obr. 17:4–11 a obr. 18). Isté je, že hrad vznikol ako šľachtické sídlo Parisovcov (E. Fügedi, 1977, s. 176) a to v extraviláne ich dediny Parič, nachádzajúcej sa JV od hradu (dnes súčasť mesta – M. Slivka, 1977, obr. 1, s. 228; R. Marsina-M. Kušík, 1959, s. 12). Od prelomu 13. a 14. storočia je v rukách bohatých šľachticov Drugethovcov, ktorí do Uhorska prišli s kráľom Karolom Róbertom, a už v bitke pri Rozhanovciach r. 1312 sa vyznamenali na jeho strane. Kráľ ich odmenil rozsiahlymi majetkami na východnom Slovensku (C. Wagner, Pars III., s. 204–206). V listine kráľa Karola Róberta zo 14. februára 1328 (Štátny archív Prešov, fond Drugeth-Humenné č. 52, M. Slivka, 1976a, s. 42–obr. hore) a v testamente magistra Villerna Drugetha z 9. augusta 1330 (C. Wagner, Pars I., s. 130) sa hrad uvádza ako „castrum Parys“ (hrad Parič), a až neskôr (v r. 1601) vystupuje ako hrad Trebišov (R. Marsina-M. Kušík, 1959, s. 7n.). V roku 1335 je kastelánom hradu Juraj, syn Pavla z Abajdócz, ktorý je aj kastelánom Slaneckého hradu (Történelmi tár VIII, 1907, s. 327; E. Füredi, 1977, s. 176); v roku 1358 je kastelánom Demeter (Tamže). V tomto období sa

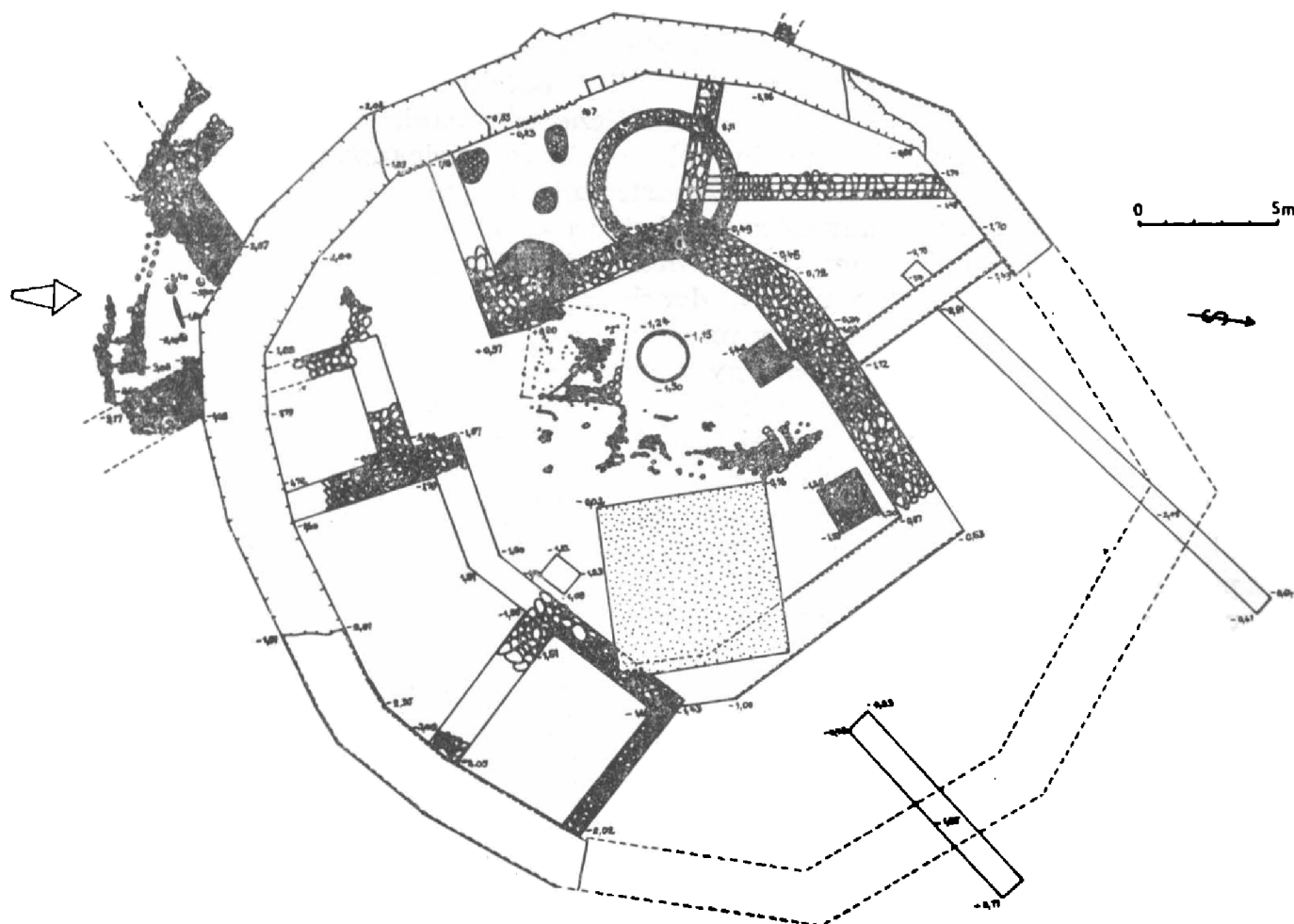
Obr. 1. Pohľad od SZ na zvyšok opevnenia pred zahájením výskumu.

Obr. 2. Pohľad zo západnej strany na múrivo opevnenia so zvyškom „prompuchu“.

Obr. 3. Situačný plán lokality s vyznačením priebehu priekopy.

Obr. 4. Pôdorys jadra hradu. (Zameral M. Slivka, L. Olexa a P. Rybár v roku 1975).

už stáva kráľovským majetkom, no v r. 1387 kráľ Žigmund hrad daruje Petrovi, synovi Štefana z Perína (A. Szirmay, 1803, s. 239). Šľachtici z Perína ho mali v drážbe až do roku 1567, kedy zomrel posledný potomok rodiny menom Gabriel. Potom ho dostávajú nazpät Drugethovia, ktorí krátko pred jeho zánikom ho naposledy obnovujú (r. 1673). Ako užívateľný objekt stratil svoju funkciu v r. 1686, kedy v poslednej fáze sprisahania dal Imrich Thököly hrad rozboriť explóziou pušného prachu (A. Szirmay, 1803, s. 241). Správy o výstavbe a úpravách hradu sú v stredovekých prameňoch zriedkavé a obsahovo chudobné, takže o architektonickej stránke priamo z nich nemožno zistiť skoro nič. Preto sme odkázaní len na výsledky archeologického výskumu.

Paričov hrad predstavuje jedinečnú architektúru typu vodných hradov, ktorého voľba bola predurčená samou jeho polohou. Plášťová konštrukcia najstaršieho hradu vykazuje v pôdoryse polygón o najväčšom vnútornom priemere cca 26 m, pričom jednotlivé úseky polygónu majú rozličnú dĺžku (najdlhší je 9,7 m, najkratší iba 4,7 m – obr. 4). Samotná konštrukcia opevnenia, ako sa výskumom zistilo, pozostáva zo základového kompaktného kamenného muriva, výšky okolo 100 cm, a šírky 230 cm. Tehlové murivo bolo vyhotovené dôsledne a to ako v líci, tak aj v jeho celej, pomerne značnej hrúbke (220 cm). Väzba tehál je nepravidelná, t. j. rôzne sa striedajúce behúne s viazákami, pričom viazanie v jeho lícnej časti je dôsledne dodržané. Rozmery tehál sú: 26–27x12–13x6 cm; kladené sú na maltu, vyhotovenú z veľmi jemného piesku (pomer miešania 1 : 1,7). Voľba pôdorysného polygónu vyplývala z konštrukcie tehlového muriva, ktoré bolo vzhľadom na vzdialenosť najbližších kameňolomov jedinou možnou konštrukciou. Tehla ako stavebný materiál sa v tomto rovinnom prostredí uplatnila u viacerých stavieb prednostnejšie, než kameň (kostoly z 13. stor. v Malej Bare, vo Veľkej Trni, v Plešanoch a i. – M. Slivka, 1978a, s. 320). Pomerne nezvyklá výška opevnenia (dodnes u zachovaného zvyšku 11 m), za ktorým v siluete boli schované jednotlivé objekty, bola vyvolaná situáciou hradu v rovine a tým aj nutnosťou vyššieho situovania obrannej ochodze než u vyšinných hradov. Opevnenie bolo obohnané priekopou, ktorá bola premostená na južnej strane hradu. Konštrukcia premostenia pozostávala z drevených pilierov a prekladov (obr. 4 a 8).

Za súčasnú stavbu s opevnením možno považovať palác, z ktorého detailov sa zachovali negatívy po uložení dvoch mierne ostrolukých klenbových čiel, z ktorých severné prechádza cez mierny zlom opevnenia. Pod južným oblúkom v jedinej zachovanej časti plochy neporušeného líca tehlového muriva príslušnej výšky je zachovaná dodnes obdĺžniková kapsa. Táto dovoľuje predpokladať úroveň uloženia trámovej podlahy priestoru s klenbou. Pri tejto interpretácii by miestnosť v čele klenby dosiahla výšku okolo 250 cm. Rozmery miestnosti sa nedali zistiť. Zo zastrešenia objektu sa zachovali iba tri štvoruholníkové kapsy po uložení trámov nad klenbou. Strecha bola s najväčšou pravdepodobnosťou pultová so sklonom do nádvorja. Nad ňou prebiehala nerušene ochodza na murive opevnenia s predprsňou, dnes značne zdeštruovanou, takže stopy po strieľniach alebo cimburiách sa nedochovali (M. Slivka, 1975a).

Ďalším súvekým objektom je čiastočne nepravidelná štvoruholníková stavba na východnej strane interiéru opevnenia (obr. 4). Jej vnútorné rozmery sú 5x4,50 m, pri hrúbke základového muriva 100 cm. Stavba je svojou základovou špárkou zapustená do rovnakej hĺbky ako polygonálne opevnenie a možno ju považovať za pôvodnú vstupnú vežu.

Ďalšia stavebná činnosť zaplnila priestor nádvorja novými stavbami. Príčinou tejto činnosti bola deštrukcia starého paláca, ktorého funkciu nahradili výstavbou jednotraktovej budovy primykajúcej sa znovu k starému opevneniu.

Na základe nálezov klenebných rebier (obr. 10:25), odkrytých dvoch základov pilierov (rozmery: 130—135x150/135 cm) od seba vzdialených 420 cm (obr. 4, 5), ale hlavne nálezu spodnej časti stĺpika, t. j. pätky i drieku osembokého hranola (obr. 10:1) možno súdiť, že tieto detaily sú z poschodového jednotraktového paláca. Z výtvarného hľadiska možno považovať za ťažiskové riešenie vstupu s piliermi a klenbou v prízemí a balkóna v poschodí, prípadne ochodze poschodia uloženej na arkádovej chodbe v prízemí. Obidve tieto konštrukcie spolu s formou zástavby nádvorja sa približujú koncepcii, ktorá bola prvý-krát u nás realizovaná na Zvolenskom zámku okolo r. 1380 podľa talianskeho vzoru (D. Menclová, 1954, s. 26n.). Datovanie tejto stavebnej činnosti na Paričovom hrade do konca 14., príp. začiatku 15. storočia nám dáva — okrem archeologických pamiatok — určité možnosti aj zmena jeho majiteľa v roku 1387, kedy ho od kráľa dostávajú bohatí šľachtici z Perína (A. Szirmay, 1803, s. 239). Tak ako I. etapu terajšej podoby hradu možno pripísať Drugethovcom, ďalšia — spojená s rozšírením hradu — pánom z Perína. V písomných prameňoch je uvedená až roku 1541, kedy Peter z Perína hrad rozšíril a znovu opevnil (A. Szirmay, 1803, s. 239). Výskum I. etapy bol upriamený na najstaršiu časť hradu a preto nemôže nateraz dať odpoveď o rozsiahlosti stavebnej činnosti majiteľov hradu od konca 14. až do 16. storočia.

Zisťovacou sondou, vytýčenou cca 25 m južne od opevnenia jadra hradu, podarilo sa nám odkryť nové predsunuté opevnenie, pozostávajúce z kamenného muriva šírky 200 cm a zatiaľ odkryté v dĺžke asi 20 m, včítane dvoch dodatočne zamurovaných prejazdov šírky 360 a 310 cm (obr. 3). Zo zaklenutia pravoúhlých špaliet prejazdov sa zachoval iba nábeh na segmentové nadpražie. Z priestoru sondy sme vyzdvihli početné keramické zlomky, z ktorých pozoruhodné sú nálezy kachlíc (obr. 13 : 3,5 a 14, 15), datované do 15. storočia. Súčasťou opevnenia bola aj dnes v teréne sledovateľná priekopa, ktorá pred uvedenými vstupmi je predsunutá o 14,5 metra. Táto vzdialenosť naznačuje, že pred objavenými vstupmi možno predpokladať ďalší stavebný obranný prvok, azda vo forme barbakánu.

Po severozápadnej strane jadra hradu sa zachovala andrássyovská pivnica (obr. 3), ktorej SZ stena pravdepodobne je zvyškom opevnenia hradu z 15. storočia. Túto domnienku bude však treba overiť ďalším výskumom, keďže v dobe trvania výskumu to nebolo možné realizovať, keďže pivnica slúžila za mestskú vináreň. Nasvedčuje tomu jej samotné situovanie v celkovej dispozícii s dodnes zachovalou priekopou (do hĺbky až 3 m), z ktorej na severozápadnej strane — v rámci romantickej úpravy parku v 18. stor. — prehĺbili a rozšírili ju na jazierko. V 15. storočí hrad nadobúda novú podobu rozsiahlejšieho šľachtického sídla kaštieľovitého typu (cca 80 × 60 m) s opevnením vodnej priekopy, napojenej na príľahlý potok Tarnava. V takejto podobe, hlavne v nasledujúcom storočí, keď i na ostatných perényiovských stavbách (Šarišský Potok, Tokaj) pracuje ako fortifikačný architekt Talian Alessandro da Vedano (D. Menclová, 1955, s. 35), mení sa celková fortifikačná dispozícia s výstavbou ďalších objektov v novom nádvorí, čo je úlohou odkryť ďalšieho náväzného výskumu. Podnetom k výstavbe nebola len hospodárska prosperita pánov z Perína, ale aj fakt, že v roku 1483 kráľ Matej hrad vojensky oblieha a navyše nariaďuje Sabinovčanom, aby pomáhali vojskom a zbraňami Andrejovi de Lábatlan, kapitánovi Šariša a Stropkova pri obliehaní Paričovho hradu (C. Wagner, 1780, s. 189). Pri tomto obliehaní zaiste došlo k poškodeniu hradu, no samý rozsah nepoznáme a na základe výskumu nedá sa zatiaľ určiť výstavba nových objektov mimo najstaršej časti hradu. Pre datovanie vonkajšieho opevnenia je dôležité predovšetkým zistenie, že obidva prejazdy brány (šírky 360 a 310 cm)

boli dodatočne zamurované kamenným murivom šírky 60 cm, čo znamená, že po realizovaní koncepcie vonkajšieho opevnenia hradu došlo neskôr k jej korekcii v znamení premiestnenia vstupu do inej časti opevnenia. V najstaršej časti hradu bola odkrytá (v superpozícii nad južným traktom gotického paláca) kruhová stavba o $\varnothing$ 370 cm pri hrúbke muriva cca 50 cm (obr. 4). Vnútorne líce stavby bolo omietnuté pevnou hladkou omietkou a vonkajšie, nepravidelné líce dokladá zapustenie stavby do terénu. Murivo zbernej nádrže je vyhotovené z lomového i riečneho kameňa, ako aj úlomkov tehál. Ba našiel sa

Obr. 5. Odkryté murivo s piliermi vých. traktu gotického paláca na nádvorí hradu.

aj zamurovaný opracovaný tufitový článok, azda z gotickej kružby, ktorý dovoľuje spolu s keramickými nálezmi objekt datovať do 16. storočia. V hornej časti nádrže se nezachovali stopy po jej zakrytí, iba dva drevené trámy objavené v jej zásepe naznačujú, že ide o zvyšok zastropenia drevenou konštrukciou. Podstatnou súčasťou nádrže je kanál vystavaný z tehál o rozmeroch $28 \times 14 \times 5$ cm, prekrytý mohutnými štiepanými kamennými platňami. Jeho svetlosť je 30×40 cm, vnútorné bočné steny boli omietnuté a dno vymázané maltou. Kanál sa zachoval v celej svojej pôvodnej dĺžke, a to od nádrže až po vnútorné líce opevnenia v dĺžke 7 m. Dôležitým detailom kanála je spádovanie smerom do nádrže. Kanál tak plnil funkciu odvádzania vody a odpadu z ku-

chyne, na čo nám dokladá množstvo typického keramického materiálu, ohňom očadeného (napr. obr. 12 : 8), objaveného nad úrovňou kanála. Priamo na kanáli bola nájdená poľská minca — poltorák Žigmunda III. (obr. 19 : 6). V blízkosti tejto nádrže — na nádvorí hradu podarilo sa nám sčasti odkryť studňu o priemere 160 cm (obr. 4 a 6), do hĺbky 4 m (po úroveň spodnej vody). V zásyrovom materiáli boli keramické zlomky zo 16.—17. storočia. Studňa bola obmurovaná lámanými i riečnymi kameňami a pravdepodobne pochádza už z I. etapy výstavby hradu. V blízkosti nej boli odkryté murované základy, príp.

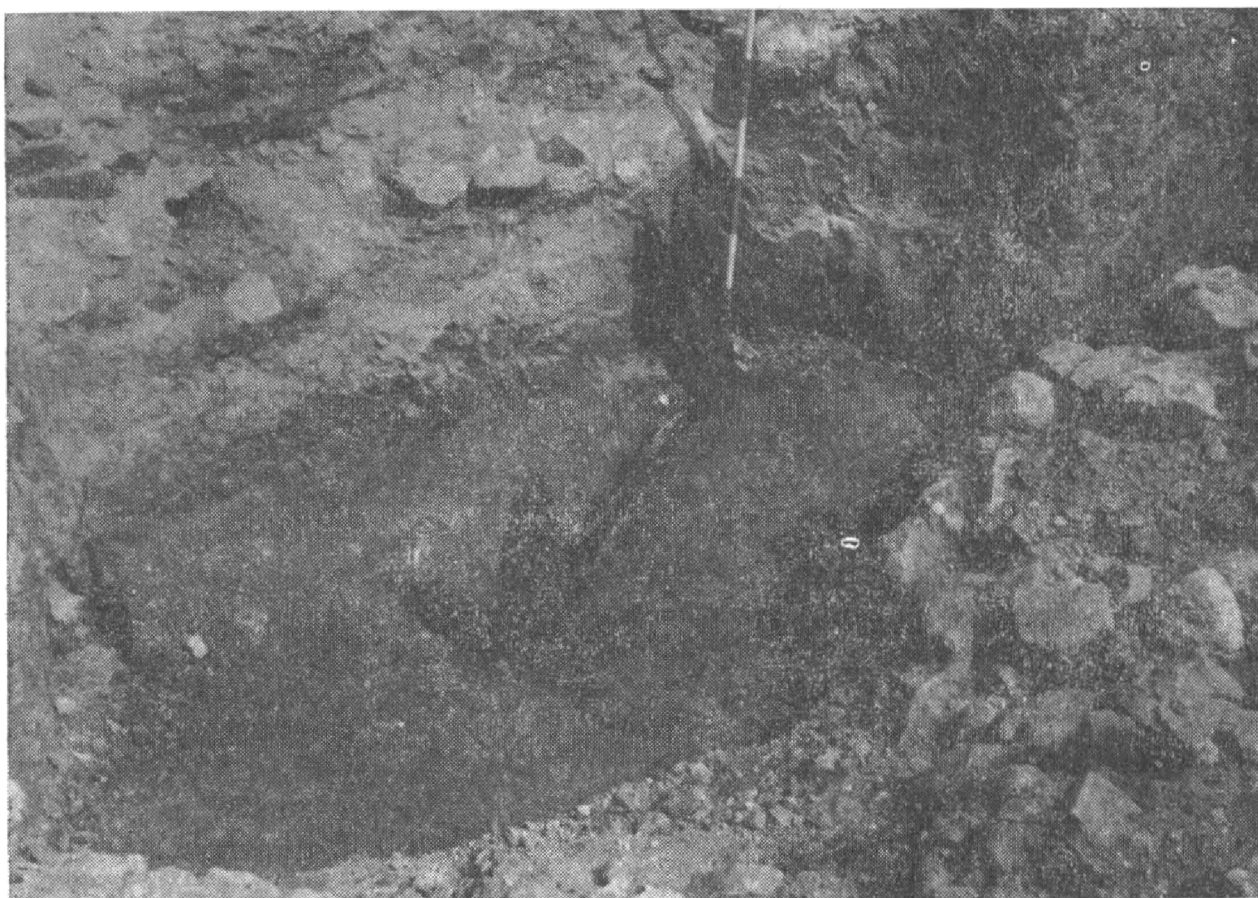

Obr. 6. Studňa na nádvorí hradu.

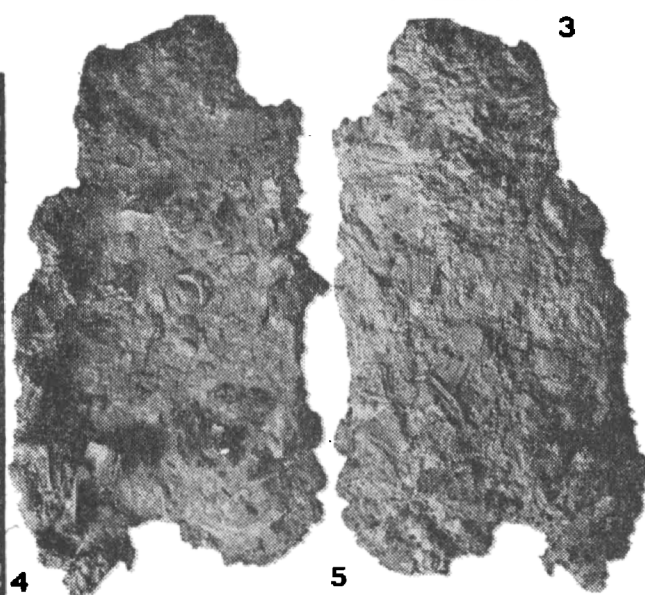
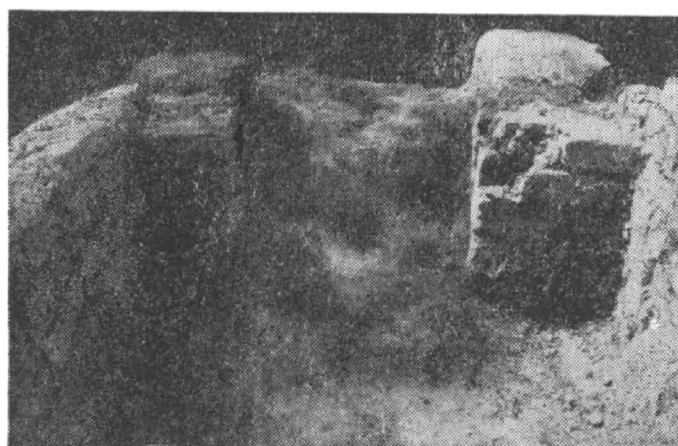
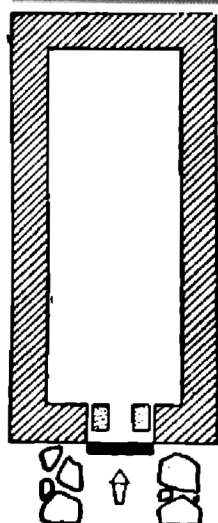
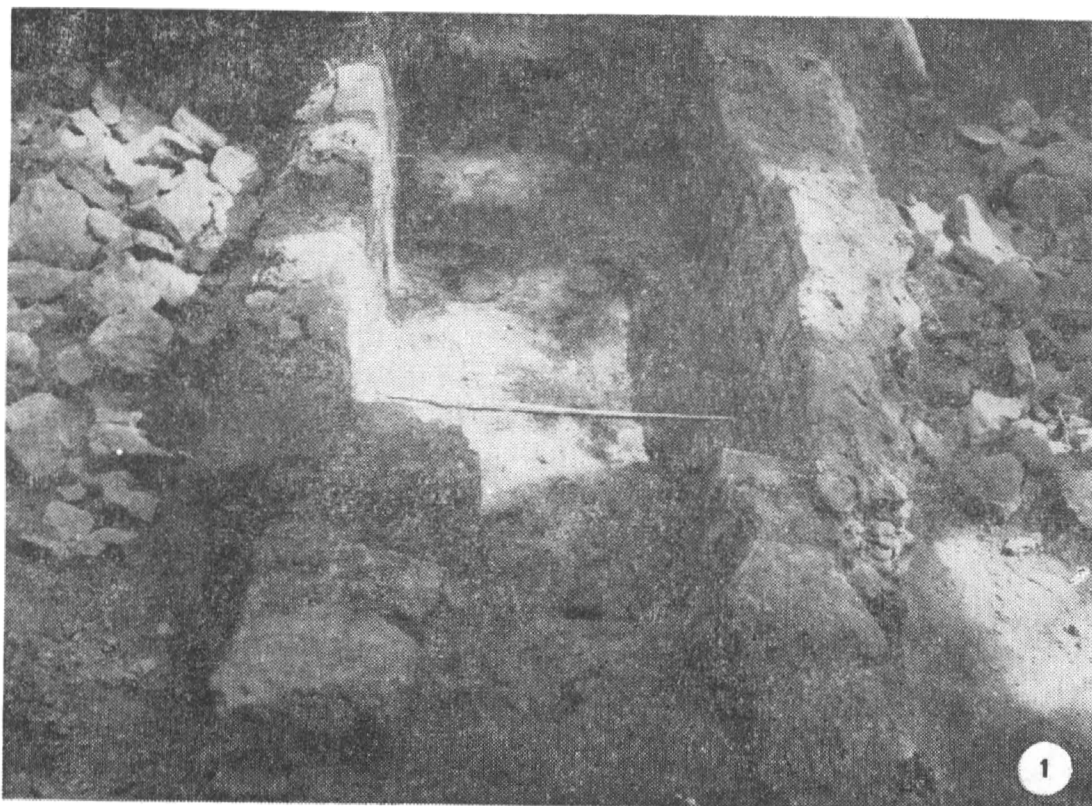
ich negatív, ktoré v hrúbke asi 60 cm vytvárali obvod malej stavby o rozmeroch asi 300×300 cm. V ploche vymedzenej týmto obvodom sa zistila časť dlažby z tehlových dlaždíc, ktorých rozmery sú $27 \times 12 \times 4$ cm. Okrem deštrukcie z murív tejto stavby sa v priestore objavil značný počet architektonických detailov, predstavujúcich fragmenty profilovaných kužieliek (obr. 10 : 4 a 8) a polkruhovej rímsy (obr. 10 : 18, 19). Charakter zvyškov stavby, jej veľkosť, ale hlavne tvar uvedených kamenných architektonických detailov spolu nasvedčujú, že ide s najväčšou pravdepodobnosťou o malú záhradnú architektúru. Na jej murovanom sokli bola postavená kúželková balustráda, ktorá lemovala ústrednú časť kompozície. Z nej sa ovšem nepodarilo získať žiadny

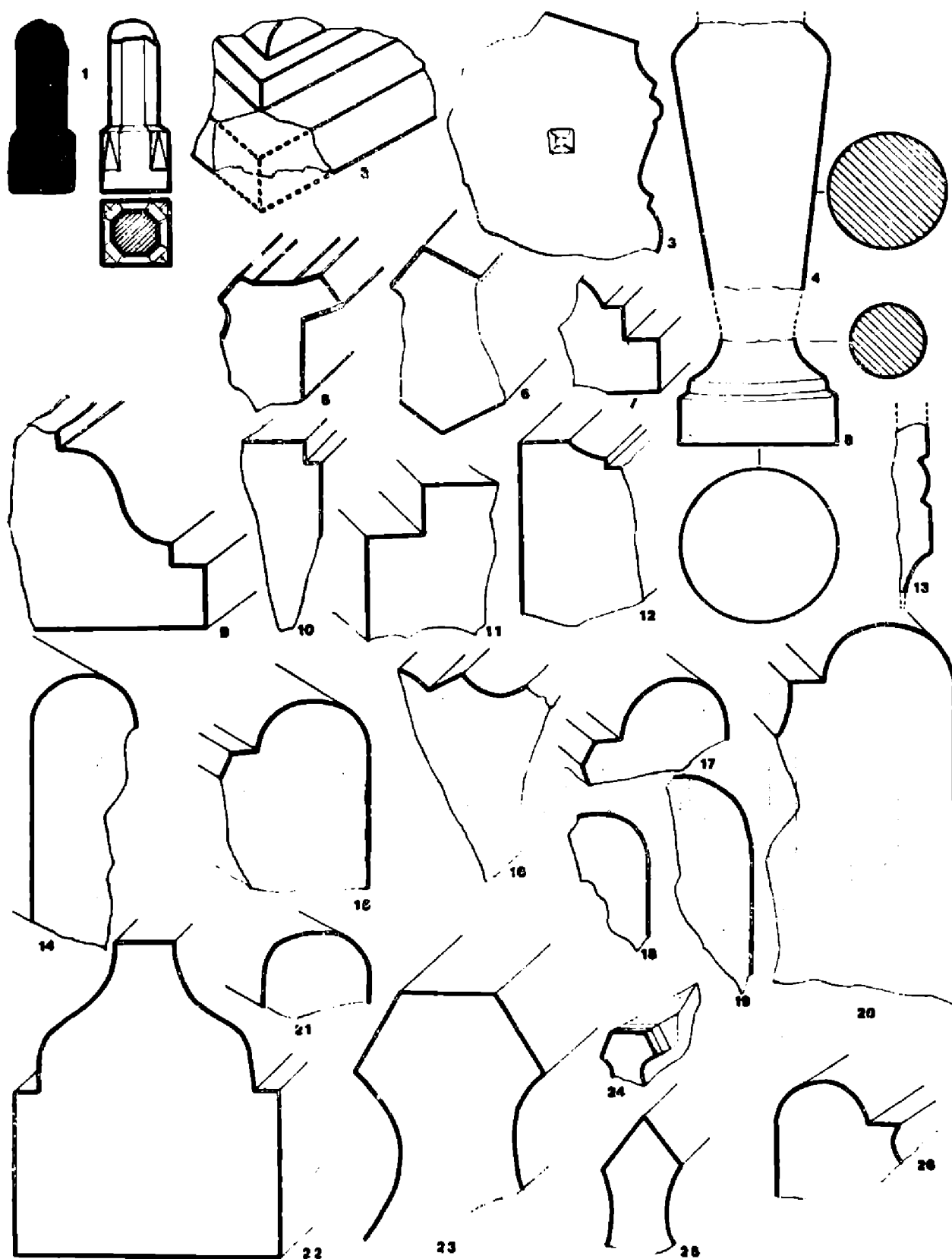
Obr. 7. Situácia vstupu z južnej časti hradu.

Obr. 8. Odkryté drevené piliere z premostenia priekopy pri vstupe z južnej strany hradu.

Obr. 9. 1–3 – metalurgická pec (štádlo), 4 – vyobrazenie štádla podľa Agricolu z r. 1556, 5 – zaoblený kus železa, pravdepodobne lopatky (z pece).

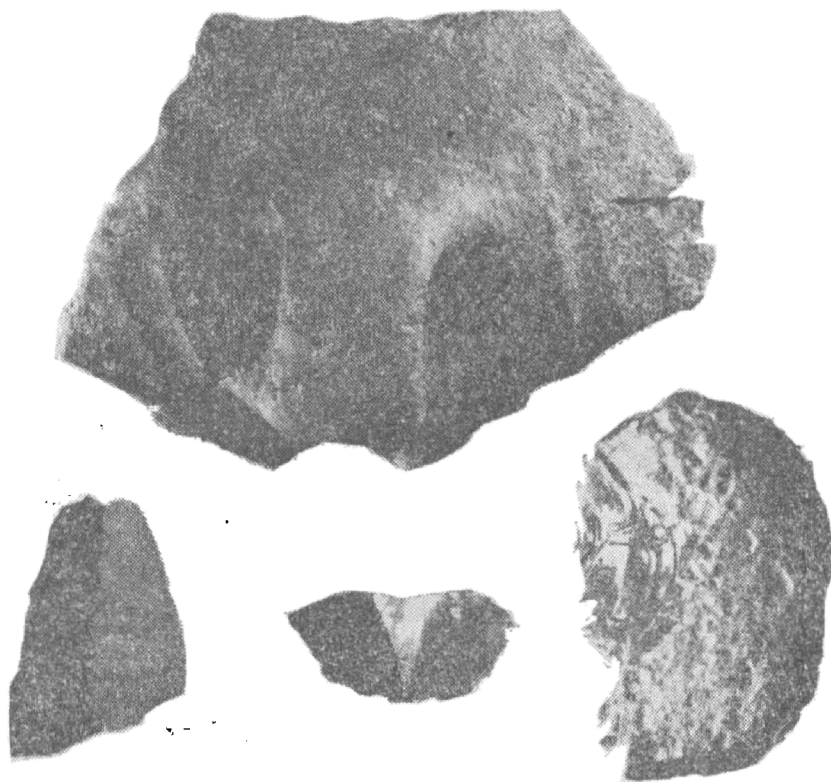

Obr. 10. Kamenné architektonické detaily zo 14.-16. storočia.

fragment. Pri tejto architektúre sa v nádvorí hradu odkryl zvyšok kamennej dlažby, vyhotovenej z riečnych obliakov rôznej veľkosti (obr. 4).

V roku 1673 je zaznamenaná posledná renovácia hradu (A. Szirmay, 1803, s. 241; S. Borovszky, b. r., s. 129). Jej rozsah a spôsob však nepoznáme, no zaiste orientovala sa predovšetkým na vonkajšie veľké nádvorie, ktoré doposiaľ nebolo podrobené rozsiahlejšiemu výskumu.

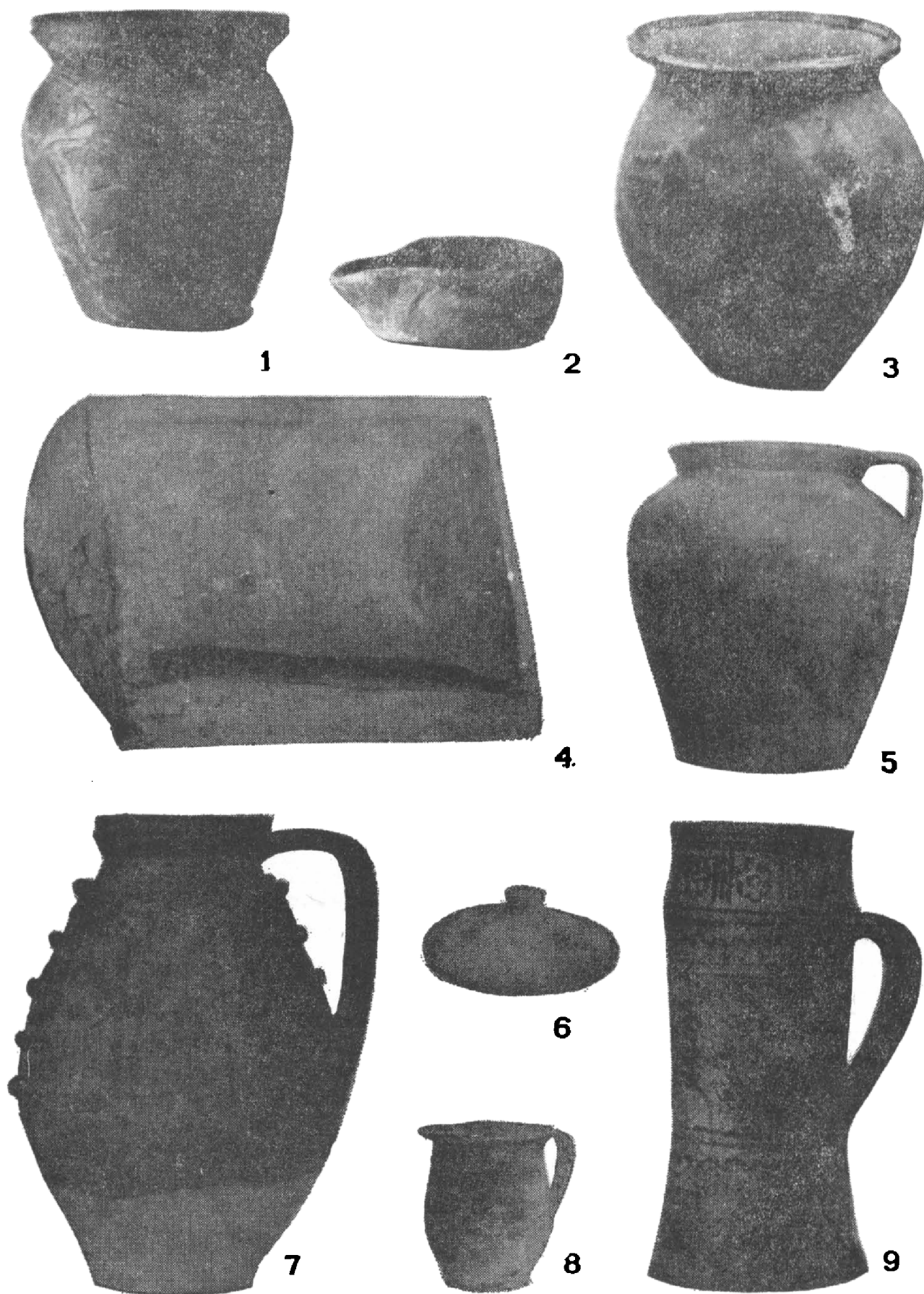
V rámci I. etapy výskumu pozornosť bola venovaná aj vyvýšenine, nachádzajúcej sa cca 100 m južne od jadra hradu (obr. 3). Táto homoľovitá vyvýšenina, dnes z 2/3-ín zničená exploataciou zeminy pre výstavbu mestského amfiteátra, vznikla umelým navršením zeminy, vybratej pri hĺbení vodnej priekopy. V roku 1973 podarilo sa nám na nej odkryť metalurgickú pec obdĺžnikového pôdorysu (obr. 9 : 1–3), vystavanú z tehál o rozmeroch $26 \times 12,5 \times 6$ cm, pričom za pojivo slúžila hlina. Hrúbka stien je 27 cm a jej vnútorné rozmery sú 270×100 cm. Otvor do pece bol z juhozápadnej časti, šírky 50 cm (obr.

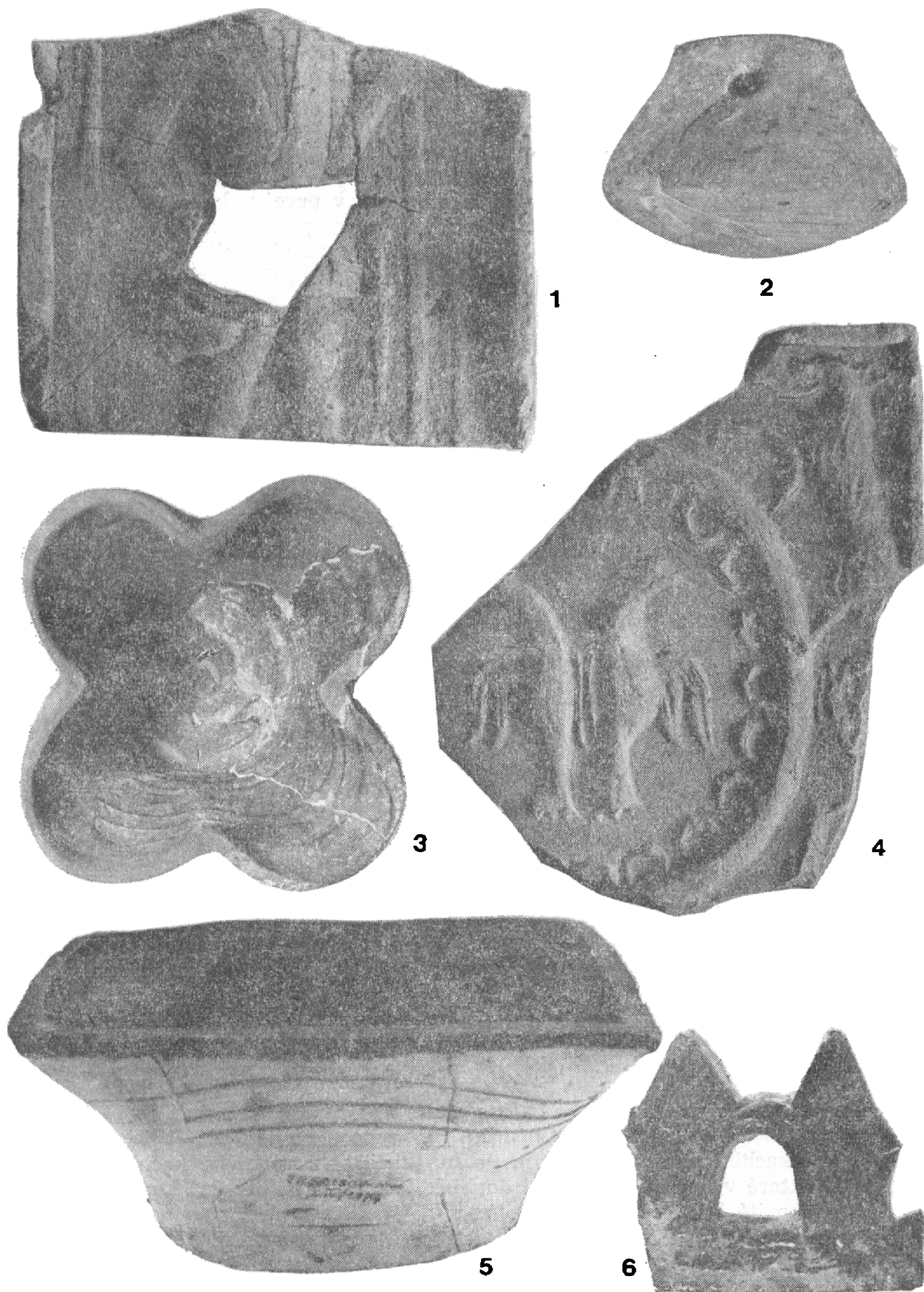
Obr. 11. Najstaršie pamiatky z lokality pravekého charakteru – črep z amforovitej nádoby z ml. doby bronzovej a štiepaná kamenná industria (rohovec a obsidián).

9 : 3). Z výplne pece boli vyzdvihnuté zlomky tehál s priškvaranou troskou, úlomky obohatenej rudy na báze medi, železné kince a kus zaobleného železa s priškvaranými uhlíkmi (železná lopatka? – obr. 9 : 5). Časť nálezov bola podrobená metalografickej analýze, ktorá ukázala, že vzorky sú z odpadu poslednej fázy tavenia medi, pretože vo vnútri vzoriek boli metalické kryštality kovovej medi (výsledky analýzy a podrobnejšie pozri u M. Slivka, 1978b, s. 228–231, obr. 3–5). Typ pece nezodpovedá však redukčnému zariadeniu, ale najskôr otvorenému pražiacemu štádlu, aké vyobrazuje monstanista G. Agricola (obr. 9 : 4 – J. Agricola, 1933, obr. na s. 305). Na vlastné taviace pece sa neprišlo, no v areáli vlastného hradu bol nájdený zlomok téglíka s priškvaranou medenkou na vnútornej strane. Pec možno datovať do 15. storočia. Jej situovanie na vyvýšeninu mimo areálu hradu má svoje funkčné zdôvodnenie, a to jednak z bezpečnostných dôvodov, ďalej hygienických a hlavne technologických. Zvýšenie teploty v otvorenom pražiacom štádle umožňoval len snadný prístup vetra.

Výskum priniesol bohaté pamiatky materiálnej kultúry, z ktorých najpo-

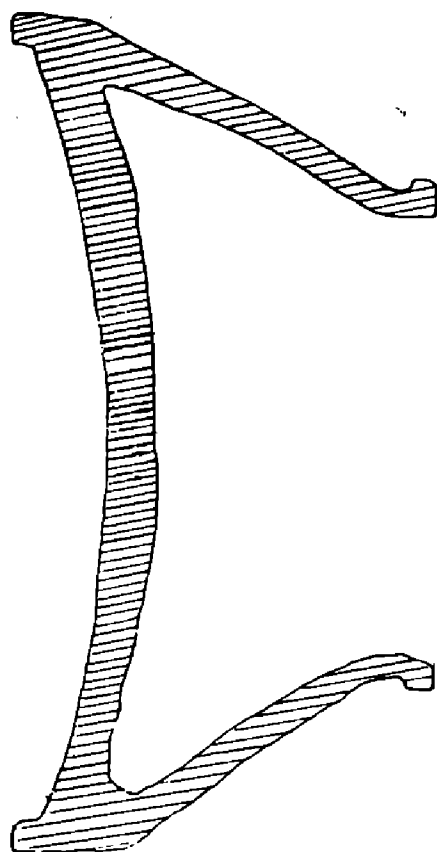

Obr. 12. Výber stredovekej keramiky. 1, 2 – hrniec a kahanček z 13. stor., 3 – hrniec zo 14. stor., 4 – ko-
rytková (polvalcová) kachlica z 15. stor., 5 – hrniec s uškom z 15. stor., 6 – pokrývka z 15. stor.,
7, 9 – džbány zo 16.–17. stor., 8 – malý hrnček zo 16. stor.

Obr. 13. Výber kachliarskej keramiky z 15.–16. storočia.

četnejšie je zastúpená keramika. Okrem bežnej kuchynskej keramiky od 12. až po 17. storočie (výber na obr. 12) veľmi početne je zastúpená kachliarska keramika rôznych typologických skupín. Najviac bolo nájdených miskovitých kachlíc so štvorcovým ústím rôznej veľkosti (ústie $19,4 \times 19,4$; 20×20 ; $23 \times 22,5$ cm; výška od 10–17 cm, $\varnothing$ dna sa pohybuje v medziach od 9–14 cm) a profilácie. Miskovité kachlice zvnútra s tmavozelenou glazúrou (obr. 13 : 5) boli nájdené v sprievode komorových a nikových kachlíc z 15. storočia. Prvé glazované kachlice vôbec na Slovensku sa objavujú v prvej polovici 15. storočia (napr. z bratislavského hradu, kde ovšem ide o importy z Nemecka — Š. Holčík, 1972, s. 101–115). Nebude od vecí pripomenúť už viackrát citovaný nález zo Zvolenského zámku, kde sa našla nádoba s polevou, datovaná mincou krá-

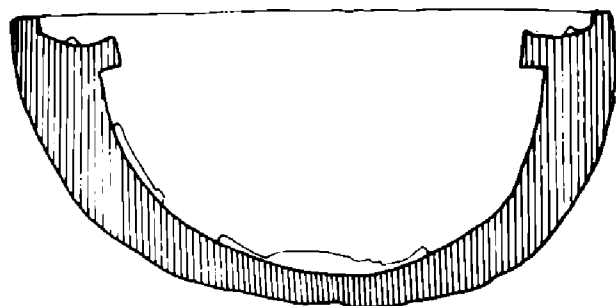

Obr. 14. Komorová kachlica s vyobrazením košického erbu (15. stor.).

ľovnej Márie (1382–1387); tento nález nás núti posunúť spodnú hranicu používania polevy na rozhranie 14.–15. storočia (P. Kuka, 1960, s. 129–131). Zvláštny typ predstavuje kachlica tmavosivej farby (vplyv redukčného vypaľovania) s ústím vo tvare štvorlístka (obr. 13 : 3), ku ktorej z územia Slovenska nachádzame podobu u pohárovitej kachlici z bližšie neznámej lokality uloženej v zbierkach Mestského múzea v Bratislave (Š. P. Holčík, 1976, s. 97, obr. 11). Z územia Maďarska je známa napr. z Visegradu, datovaná do 14. stor. (I. Holl, 1958, s. 212, 279, obr. 4b) a iné (K. Szabó, 1938 obr. 437–439). K miskovitým kachliciám so štvorcovým ústím patria aj korýtkovité kachlice (obr. 12 : 4), ktoré v telese pece tvorili doplnok (niekedy ako nárožná kachlica). Aj keď miskovité kachlice patria jedným z najstarších kachlíc u nás, ich vývoj neprešiel podstatnými zmenami a s takýmito pecami sme sa mohli stretnúť v slovenskej dedine ešte v nedávnej minulosti (napr. Važec, Vyšná Boca a i. — D. Jurkovič, 1905, obr. na s. 125). Ojedinele boli nájdené i cibulovité neglazované kachlice (obr. 13 : 2). Deštruovaná kachľová pec zo začiatku 16. stor. po-

zostavajúca z takýchto kachlíc, bola odkrytá v ruínach kartuziánskeho kláštora v Letanovciach — na Kláštorisku (M. Slivka, 1976b, s. 200, obr. 1—4). Cibuľovité kachlice sa väčšinou vstavali do kupole pece, pričom základňa takýchto pecí pozostávala z miskovitých a hrncovitých kachlíc s kruhovým ústím (K. Szabó, 1938, s. 94, obr. 441; Š. Holčík, 1973, s. 120—126, obr. 5).

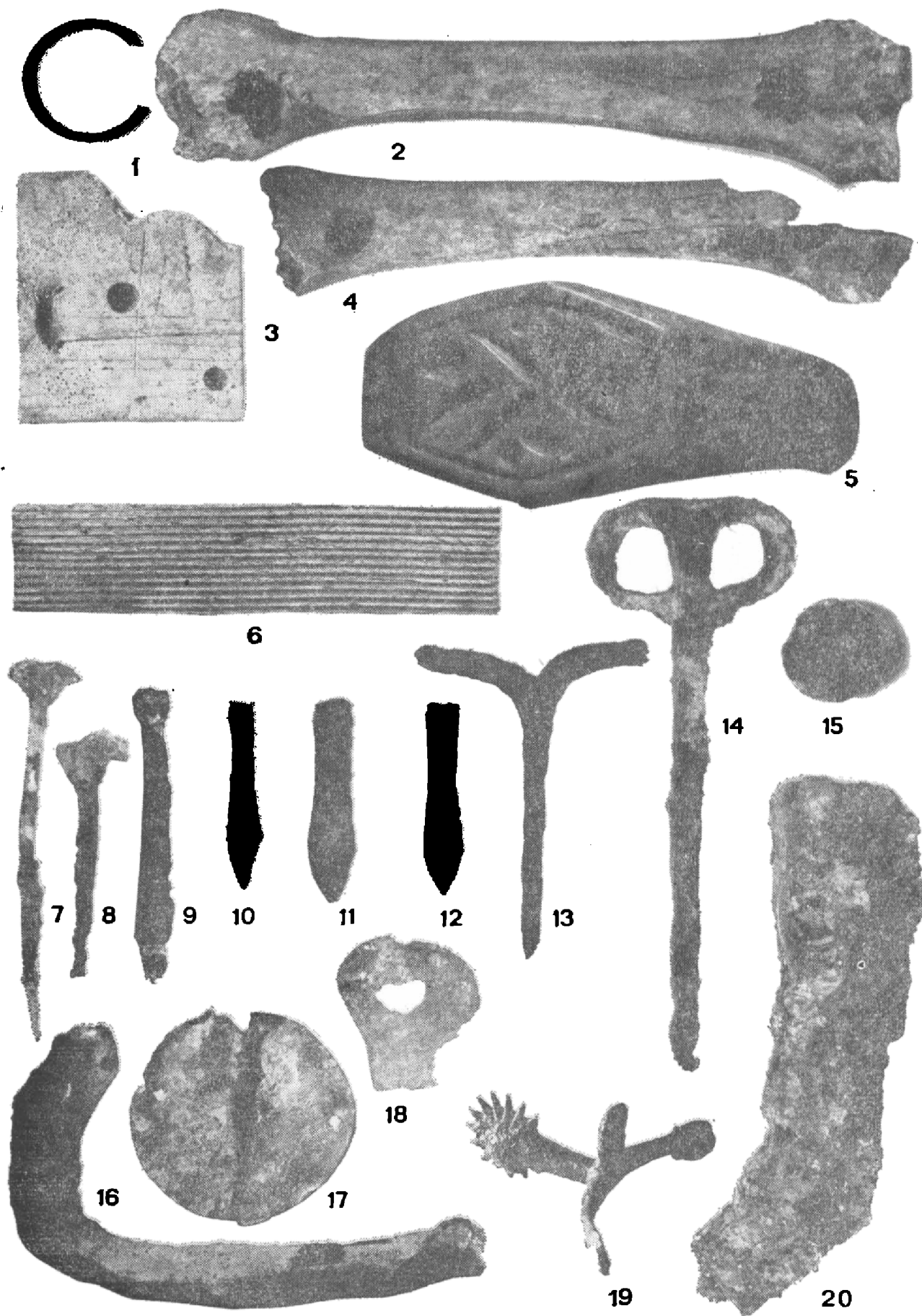
Najpozoruhodnejšia je skupina komorových a níkových kachlíc s ozdobným reliéfom na čelnej stene. Kachlica s mierne prehnutou čelnou stenou, na ktorej je vyobrazený anjel držiaci štít (hore rovný, dole polkruhový vybiehajúci

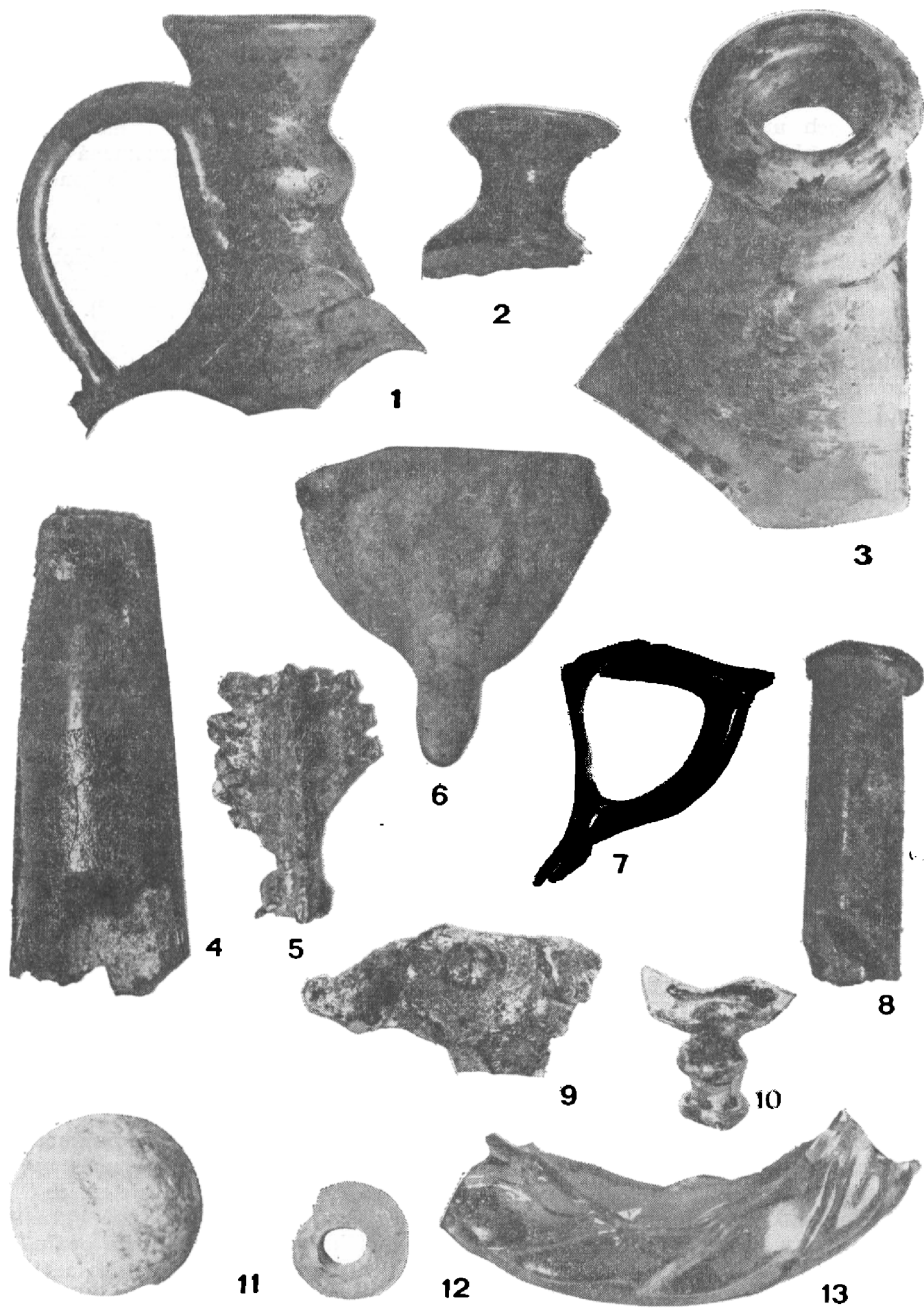
Obr. 16. Níková kachlica s vyobrazením postavy muža (mnicha?) z 15. storočia.

Obr. 15. Níková kachlica s vyobrazením sv. Petra s jeho typickým atribútom — kľúčom (15. stor.).

v hrot), v ktorom sú — v jeho hornej časti — tri štylizované lalie, predstavuje erb mesta Košíc (obr. 14). Kachlica má striebriasto-zelenkavú až žltú glazúru a po obvode líštu šírky 1 cm. Jej rozmery: 22 × 19 cm, komora v šírke 9 cm, jej otvor má Ø 14 cm. Typárium mestského erbu Košíc vzniká už na začiatku 15. storočia (J. Novák, 1967, s. 13—126, obr. 27. tab. VII a XIII). K fragmentu neglazovanej kachlice s vyobrazením v strede dvoch od seba odvrátených vtákov (orlov) a v rohoch bežiaciho psa (obr. 13 : 4) nachádzame analógiu v Poľsku — v zbierkach Múzea jarosławskiego (J. Olszewska, 1969, obr. 16). Ďalšie komorové kachlice našli sa len v zlomkoch. Výzdobný motív tvorí jazdec (?) na koni, postava rytiera alebo rôzne štylizovaný vegetačný motív, typický pre renesančné obdobie. Níkové kachlice sú značných rozmerov (výšky do 40 cm) a všetky nájdené exempláre pochádzajú pravdepodobne z tej istej pece a od jedného majstra. Nasvedčuje tomu ich jednotná tmavozelená glazúra a orámo-

Obr. 17. Výber kostných a kovových predmetov. 1, 5 – prstene, 2, 4 – kostené podložky pod sane, 3, 6 – kostené platničky, 7-9 – klince, 10-12 – hroty šípov s tuľajkou, 13, 14 – vrtáčky, 15 – žel. guľka, 16 – skoba, 17 – medený terčovitý pliešok, 18 – oko pre petlicu (?), 19 – ostraha, 20 – zlomok okutia rýla.

Obr. 18. Výber stredovekých sklenených výrobkov.

vanie kachlice po bokoch, a v hornej časti (rám šírky 3 cm v strede zdobí plastická líšta, ktorú lemujú javorové listy). V nike je vyobrazený sv. Peter so svätožiarou držiaci kľúč gotickej formy (obr. 15); ďalej postava muža (mnícha?) v dlhom habite, ktorý má cez plece preloženú ostrvu (obr. 16) a na ďalších zlomkoch nika je zdobená štylizovaným rastlinným motívom v kombinácii s maskarónom. Tieto kachlice boli komponované pre pohľad a to znamená ich predpokladané umiestnenie v hornej partii pece. Možno ich datovať do konca 15. storočia, príp. na samý začiatok 16. storočia.

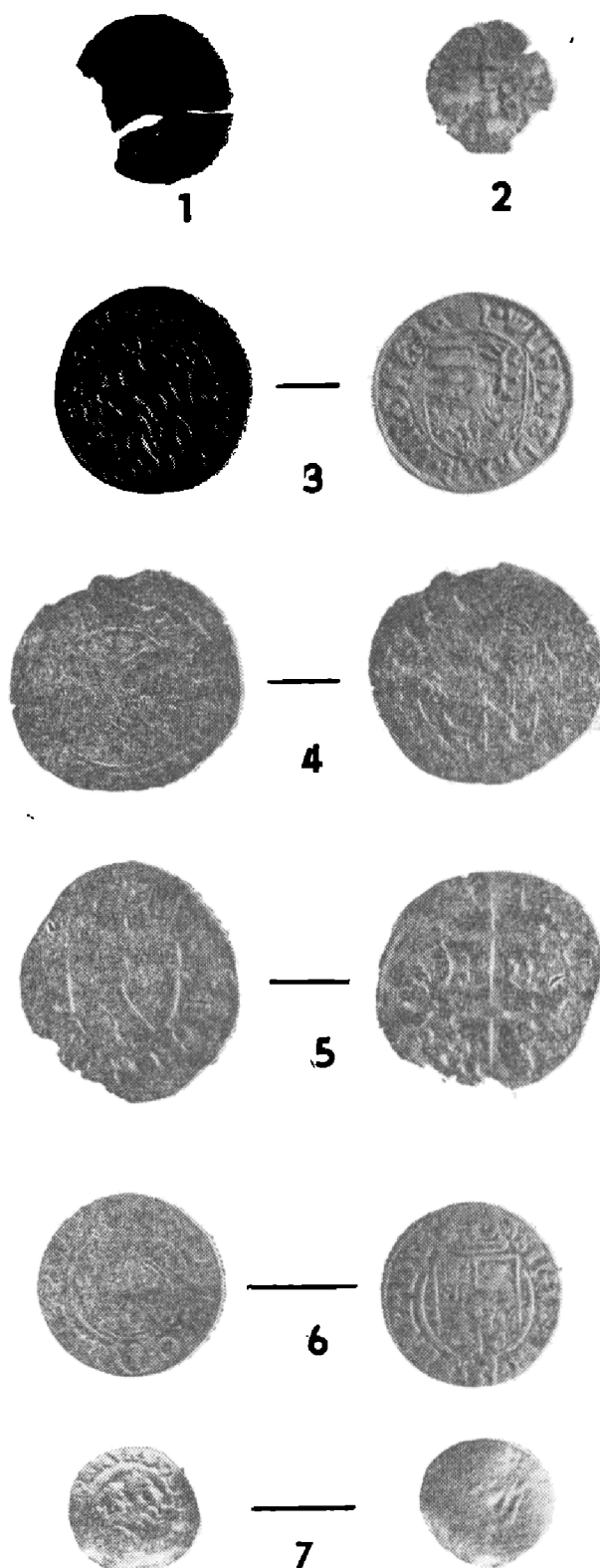
Ďalšiu skupinu tvoria ploché reliéfne kachlice. Na jednotlivých fragmentoch sa zachovali časti figurálnej (obr. 13 : 1) a architektonickej výzdoby (detaily vo forme oslieho chrbáta, kraby a slepá kružbová panelácia). Početné analógie sú v nálezoch z Kežmarského hradu (B. Polla, 1970, obr. 3 : 1–4). Nechýbali ani samostatné prvky, ako fiala a zlomok kachlice s renesančným cimburím (obr. 13 : 6), pochádzajúce z vyvrcholenia pece. Väčšinu uvedených náleзов kachlíc možno pokladať za výrobky dielní pracujúcich na slovenskom území (Košice?), aj keď paralely nachádzame i v susednom Maďarsku (napr. I. Éri, 1954, s. 146n., tab. XXXVIII–XXXIX) alebo v Poľsku (J. Olszewska, 1969, obr. 16). Do úvahy treba brať i migráciu námetových predlôh (grafické listy a p.).

Kovové predmety sú v minimálnom počte zastúpené, čo priam prekvapuje, keďže práve z výskumov hradov sa ich najviac získava. Okrem bežných výrobkov stavebného vybavenia, ako sú klince (obr. 17 : 7–9), skoby (obr. 17 : 16), závesy, petlica osmičkovitého tvaru s okom, boli nájdené predovšetkým remeselnícke nástroje (vrtáky – obr. 17 : 13, 14, nebožiece, sekáč, kopytný dvojstranný nôž, obuvnícka ihla). Zo skupiny poľnohospodárskeho náradia je zastúpený zlomok okutia rýľa (obr. 17 : 20), datovaný sprievodnými nálezmi do 13. storočia (M. Slivka, 1977, s. 219–222, obr. 14 : 1, 1a). Z výstroja koňa pochádzajú jednak nálezy podkov, zlomkov zubadiel a veľkých železných praciek z postroja. Militária reprezentujú len niekoľko náleзов hrotov šípov s tuľajkou (obr. 17 : 10–12), patriacich šípom stredovekých kuší. Z projektilov palných zbraní sú to jednak kamenné gule rôzneho priemeru: najväčšia má $\varnothing$ 23 cm, ostatné 12, 10, 5 a 10 cm a kovové (obr. 17 : 15), niektoré s oloveným jadrom. Niekoľko náleзов rôznych typov nožov ako aj kovových lyžíc patria k výbave domácnosti. Jediný nález ostrohy, ktorej krátke ramená zvierajú súmerný štvrtkruh, na koncoch rozšírené a opatrené malými otvormi, zo stredu oblúka vychádza trň, v strede ktorého je ozubené koliesko o 16 lúčoch (obr. 17 : 19), možno datovať do 16., event. na začiatok 17. storočia. Na pätnú časť obuvi sa pripínala klincami. Podobná ostroha sa našla v Nitre (B. Novotný, 1965, s. 72, 75, tab. XV : 8) a na Kapušianskom hrade (M. Slivka-L. Olexa, 1977, obr. na s. 225).

Z celkového počtu 10 kusov nájdených stredovekých mincí polovicu tvorí hromadný nález, nájdený v negatívne muriva na nádvorí hradu v r. 1973. Nález obsahoval 4 uhorské mince Vladislava I. (obr. 19 : 1–4) a jednu mincu Mateja Korvína (obr. 19 : 5). Z ojedinelých náleзов sú to predovšetkým poľské mince Žigmunda III. (obr. 19 : 6) a Jána Kazimíra zo 17. storočia, ktorých početný výskyt na východnom Slovensku (aj zo samého Trebišova) poukazuje na obchodné styky našich krajov s Poľskom.

Šperky sú zastúpené nálezom perly valcovitého tvaru z mliečneho opálu o $\varnothing$ 15 mm (obr. 18 : 12) a dvoma prsteňmi: jednoduchého neuzavretého o $\varnothing$ 20 mm, vyhotoveného obtáčaním z medeného drôtika (obr. 17 : 1) a štítkového kosteného prsteňa ($\varnothing$ 22 mm), zdobeného rytou geometrickou výzdobou (obr. 17 : 5). Tento nález datujú sprievodné nálezy do 15. storočia.

Obr. 19. 1–4 – uhorské mince Vladislava I. (1440 až 1444), 5 – Uhorsko, Matej Korvín (1458–1490), 6 – Poľsko, polterák Žigmunda III. (1587–1632), 7 – Čechy, Vladislav II. (1471–1516), dvojstranný biely halier. Fotoarchív AÚ SAV Nitra.

Z ďalších kostených výrobkov treba spomenúť kostenú platničku (obr. 17 : 6) pravdepodobne z rukoväte noža, ďalšiu platničku štvorhranného tvaru o rozmeroch 4×4 cm (obr. 17 : 3) s malými dierkami, ktorá pripomína tkáčske brdá, no hlavne nález dvoch kostených podložiek zo saní o dĺžke 34,5 a 30,5 cm, vyhotovených z vretiených kostí koňa (15. storočie). Ich dorzálné plochy sú v strede diaľfyz ohladené používaním. Do vydlabaných otvorov o $\varnothing 2-2,5$ cm boli pevne osadené drevené kolíky, pomocou ktorých sa pripevnili na drevenú časť sanok. V slovenskom nálezovom fonde sú zo stredovekého obdobia dosť zriedkavým nálezom a poznáme ich predovšetkým z výskumov zaniknutých stredovekých dedín (A. Habovštiak, 1971, s. 17) a z výskumu hrádku v Obi-

šovciach na východnom Slovensku (B. Polla, 1964, s. 480 — autor uvádza ako kostené korčule).

Poslednú nálezovú skupinu tvoria výrobky zo skla. Z nich predovšetkým najkvantatívnejšie sú zastúpené úlomky tabuľového skla, pochádzajúceho z okien hradu, a to najskôr gotických. Na niektorých úlomkoch je okraj zaoblený a zosilnený (tzv. okenné terče) pre ich namontovanie do kovových koľajničiek. Podľa L. Sághegyiho zasklievanie okien v Uhorsku, a teda aj na Slovensku, sa udomácnilo už v 13. storočí, najprv na kostoloch a kláštoroch, neskoršie aj na profánnych stavbách (L. Sághegyi, 1938, s. 50). Samé výrobky zo skla sa dochovali len torzovite a sú rôznej tvarovej i dekoratívnej variability (výber na obr. 18). Väčšinou pochádzajú z fľaštičiek alebo baniek, pri ktorých uško bolo natavované (obr. 18 : 1). Sú zelenkastej farby z hladkého fúkaného skla. Výrobky vyobrazené na obr. 18 : 5, 9 a 11 predstavujú fragmenty zo stopiek gotických pohárikov a fragment na obr. 18 : 13 je zo spodnej časti masívnejšej čaše, majúci prepletený dekor. Zaujímavý je nález kónickej nádoby s hrotitým dnom tvaru lievika (obr. 18 : 6), ktorá vyžadovala pravdepodobne kovový podstavec. Podobné nálezy z južného Ruska sú stratigrafiou datované už do 11.—13. storočia (J. J. Ščapova, 1972, s. 45—55, obr. 4 : 10, 11; obr. 7 : 1 a 11 : 1 až 3). Celkove túto skupinu nálezov možno datovať do 15.—16. storočia.

Stručný a neuplný prehľad opísaných nálezov získaných pri výskume súčasť dokresľuje stredoveký život na hrade a zároveň obohacuje nálezový fond mediavalistického bádania u nás. Počiatočný výskum vykázal viaceré pozoruhodnosti ako z hľadiska typologického tak i stavebne technického, a to nielen v rámci vlastnej lokality, ale aj pri pokusoch o zaradenie komplexu do vývoja hradov v hornej časti Karpatskej kotliny. Je to predovšetkým jeden z veľmi malého počtu dnes známych hradov stavaných na nížine, prakticky na rovine, ktoré na Slovensku reprezentujú zatiaľ zvyšky nedávno skumaného hradu v Holíči (Š. Tóthová, nepublikované), v Pezinku (L. Šášky, 1977, s. 32—39), Šintavského hradu a pomerne dobre zachovaný komplex Budatína, ktorý má však vzhľadom na pôvodnú funkciu mýtnej stanice špecifický vývoj (A. Fiala—M. Izakovičová—R. Marsina, 1965, s. 99—105; Š. Pisoň, 1973, s. 392—395). Zatiaľ či nížinné hrady pokiaľ nezanikli úplne, sa zákonite stali u nás základom novodobých rozsiahlych prestavieb, počas ktorých sa úplne stratila ich pôvodná podoba. Naopak, Paričov hrad svojimi zvyškami ponúka možnosti jeho dôkladného poznania a preto ďalší návazný výskum je tam opodstatnený.

Literatúra

- Borovszky S., b. r.: Magyarország vármegyei és városai. Zemplén vármegye. Budapest.
- Éri I., 1954: A Kisvárdai vár kályhacsempéi. Folia archaeologica VI., s. 146—152.
- Fiala A.—Izakovičová M.—Marsina R., 1965: Budatín. Vlast. časopis, r. XIV, s. 99 až 105.
- Fügedi E., 1977: Vár és társadalom a 13—14. századi Magyarországon. Budapest.
- Habovštiak A., 1971: Hmotná kultúra stredovekých dedín vo svetle doterajšieho archeologického výskumu na Slovensku. Agrikultúra, 10, s. 7—27.
- Holčík Š., 1972: Kachľová pec z 15. storočia na Bratislavskom hrade. Zborník SNM LXVI—História 12, s. 101—115.
- Holčík Š., 1973: Nález kachľovej pece v Šenkviaciach. Zborník SNM äXVII—História 13, s. 117—134.

- Holčík Š. P., 1976: Stredoveké kachlice na Slovensku. Zborník SNM LBB-História 16, s. 91 – 111.
- Holl I., 1958: Középkori kályhacsempék Magyarországon I. Budapest régiségei XVIII, s. 211 – 300.
- Jiřího Agricoly dvanáct knih o hornictví a hutnictví. Praha 1933.
- Jurkovič D., 1905: Práce lidu našeho. Wien.
- Kuka P., 1960: Nález mince kráľovnej Márie na Zvolenskom zámku. Numismatické listy BV, s. 129 – 131.
- Marsina R. – Kušík M., 1959: Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku II. Bratislava.
- Menclová D., 1954: Hrad Zvolen. Bratislava.
- Menclová D., 1955: Krásná Hôrka. Bratislava.
- Novák J., 1967: Slovenské mestské a obecné erby. Bratislava.
- Novotný B., 1965: Nález železných predmetov v Nitre. Sb FFUK-Musaica V, s. 69 až 78.
- Olszewska J., 1969: Zabytkowe kafle muzeuma w Jarosławiu. Katalóg.
- Pisoň Š., 1973: Hradý, zámky a kaštiele na Slovensku. Osveta Martin.
- Polla B., 1964: Stredoveký hrádok v Obišovciach. Slovenská archeológia XII – 2, s. 467 – 483.
- Polla B. – Vindiš I., 1966: Východoslovenské hradý a kaštiele. Košice.
- Polla B., 1970: Stredoveké kachlice z Kežmarku. Východoslovenský pravek 1, s. 121 – 133.
- Sághelyi L., 1938: A magyar üpegipar. Budapest.
- Slivka M., 1975a: Hrad Paričov v Trebišove. Záverečná nálezová správa (rkp. v archíve SÚPSOP Bratislava pod č. T-1121).
- Slivka M., 1975b: Archeologický výskum hradu Parič. Krásy Slovenska r. LII, s. 408 – 411.
- Slivka M., 1976a: Paričov hrad v Trebišove. Vlastivedný časopis 25, s. 41 – 43.
- Slivka M., 1976b: Výsledky archeologického výskumu na Kláštorisku v Letanovciach. Nové obzory 18, s. 199 – 216.
- Slivka M., 1977: Počiatky osídlenia Trebišova a jeho okolia. Nové obzory 19, s. 197 – 229.
- Slivka M. – Olexa L., 1977: Zrúcaniny Kapušianskeho hradu prehovorili. Krásy Slovenska r. LIV, s. 224 – 226.
- Slivka M., 1978a: Archeologický výskum zaniknutej šľachtickej kúrie vo Vajkovciach, okres Košice-vidiek. Archaeologia historica 3, s. 303 – 321.
- Slivka M., 1978b: Stredoveké hutníctvo a kováčstvo na východnom Slovensku. 1. časť Historica Carpatica 9, s. 217 – 263.
- Szabó K., 1938: Az alföldi magyar nép művelődéstörténeti emlékei. Budapest.
- Szirmay A., 1803: Notitia topographica, politica inclýti comitatus Zempléniensis. Budae.
- Šášky L., 1977: Stavebný vývoj hradu v Pezinku. Vlastivedný časopis r. XXVI, s. 32 až 39.
- Ščapova J. J., 1972: Steklo Kijevskoj Rusi. Moskva.
- Uličný F., 1970: Osídlenie Šariša v 13. – 14. storočí. In: Nové obzory 12. Prešov, s. 15 – 43.
- Varsik B., 1964: Osídlenie Košickej kotliny. 1. Bratislava.
- Wagner, C., 1774 – 1778: Analecta Scepusii sacri et profani. Pars I – IV. Viennae, Posonii et Cassoviae.
- Wagner C., 1780: Diplomatarium comitatus Sarosiensis. Posonii et Cassoviae.

Pozn.: Autorom obrázkov 1–18 je Michal Slivka.

Die Ergebnisse der ersten Erforschungsetappe der Burg Paričov in Trebišov

Burg Paričov liegt im Überschwemmungsgebiet am Rand des Stadtparkes der Bezirksstadt Trebišov. Über dem Gelände blieben nur Befestigungsreste von etwa 13 m Länge erhalten (Abb. 1, 2). Die erste schriftliche Nachricht aus dem Jahr 1254 gedenkt des Magisters Andronik aus dem Geschlecht Paričov. Im Laufe des 13. und 14. Jahrhunderts gelangte die Burg in den Besitz der vermögenden Familie Drughetov, dann in die Hände des Königs, und im Jahr 1387 ging sie durch Schenkung auf die Herren von Perín über, die sie bis zum Jahr 1567 besaßen, als der letzte Sproß dieser Familie Gabriel starb. Die Burg im Jahr 1686 unter, als sie Imrich Tökoly mit Schießpulver in die Luft sprengen ließ.

In typologischer Hinsicht und nach der Lage gehört Paričov zu den charakteristischen Wasserburgen des Tieflands. Den untersuchten ältesten Burgkern bildet eine aus Ziegeln (26–27 × 12–13 × 6 cm) erbaute polygonale Befestigung mit einer Mauerstärke von 220 cm und größter Innenweite von ca 26 m (Abb. 4). Ihre relativ ungewöhnliche Höhe (am erhaltenen Teil noch heute bis 11 m), hinter deren Silhouette die einzelnen Objekte verschwanden, läßt sich mit der Lage der Burg in der Ebene erklären; die Wehrgänge mußten höher liegen als bei Höhenburgen. Die Befestigung umgab ein aus dem benachbarten Tarnav-Bach gespeister Graben. Auf dem Burghof wurden mehrere Objekte aus verschiedenen Zeiträumen freigelegt. Der Bau der Befestigung und des sich vom Westen an sie anschließenden Palastes und des Eintrittsturms im Osten (Abb. 4) fällt in die Wende des 13. und 14. Jahrhunderts. Im 15. Jahrhundert wurde die Burg zu einem großen Herrensitz des Kastellyps umgebaut; bisher gelang es nur den Südteil der Befestigung mit nachträglich vermauerten Durchfahrten freizulegen (Abb. 3). Südlich vom Burgkern wurde auf einem im 15. Jahrhundert künstlich angehäuften kegelförmigen Hügel ein metallurgischer Ofen (Abb. 9 : 1–3) mit offenem Glührost (Innenausmaße 270 x 100 cm) entdeckt, wie er von der Abbildung bei G. Agricola aus dem Jahr 1556 bekannt ist (Abb. 9 : 4). Nach den metallographischen Analysen der einzelnen Proben kann man schließen, daß sie aus dem Abfall der letzten Kupferschmelzphase stammen. Der eigentliche Reduktionsofen wurde nicht entdeckt, weil die Bodenerhebung heute zu zwei Dritteln durch die Exploitation des Erdreichs zerstört ist.

Die Erforschung brachte zahlreiche keramische Funde aus dem 12.–17. Jahrhundert. Außer der üblichen Küchenkeramik (Abb. 12) fand man zahlreiche Kacheln verschiedener Typengruppen: Schüsselkacheln (Abb. 13 : 3, 5), Rinnenkacheln (Abb. 12 : 4), Kammerkacheln (Abb. 14), Nischenkacheln (Abb. 15, 16) und einfache Kacheln mit figuralem und architektonischem Dekor, aber auch einzelne architektonische Elemente vom Ofenkopf (Fiale, Zinnen – Abb. 13 : 6). Datiert wurden sie in das 15.–16. Jahrhundert. Zahlreich waren die Funde architektonischer Details aus Tuffstein (Auswahl auf Abb. 10) aus den Innen- und Außenräumen der Renaissanceburg. Abgesehen von vereinzelt gefundenen mittelalterlichen Münzen stieß man im Jahr 1973 auf einen Fund mit 4 Münzen Vladislavs I. (Abb. 19 : 1–4) und einer Münze des Matthias Corvinus (Abb. 19 : 5). Relativ schwach vertreten waren die Metallfunde. Es handelt sich um Baubestandteile, Ausstattungsgegenstände des Haushalts (Messer, Löffel), Handwerkzeug (Bohrer – Abb. 17 : 13, 14, Kleinbohrer, Leistenmesser, Schusterahle), Militaria (Pfeilspitzen mit Köcher) (Abb. 17 : 10–12) und Projektilen von Feuerwaffen (Stein- und Metallkugeln verschiedener Kaliber). Unter den beinernen Gegenständen verdienen zwei Schlittenkufen (Abb. 17 : 2, 4) und ein Schildchenring (Abb. 17 : 5) Aufmerksamkeit, die von Begleitfunden in das 15. Jahrhundert verwiesen werden. Einige nur als Torsi erhaltene gläserne Gegenstände (Auswahl auf Abb. 18) kommen aus dem letzten Jahrhundert des Lebens auf dieser Burg.

Die erste Erforschungsetappe der Burg Paričov brachte sowohl vom typologischen als auch von bautechnischen und materialsmäßigen Blickpunkten bemerkenswerte Ergebnisse. Es handelt sich um eine der wenigen in der Ebene erbauten Burgen, die in der Slowakei vorläufig von den Überresten der unlängst untersuch-

ten Burgen in Holíč, Pezinok, Šintava und dem verhältnismäßig gut erhaltenen Komplex Budatín vertreten werden, der allerdings angesichts seiner Funktion als Mauestelle eine besondere Entwicklung durchgemacht hat.

Verzeichnis der Abbildungen

1. Blick von NW auf die Befestigungsreste vor Beginn der Forschungen.
2. Blick von der Westseite auf das Mauerwerk der Befestigung mit den „pampuch“ genannten Resten.
3. Lageplan der Örtlichkeit mit dem Verlauf des Grabens.
4. Grundriß des Burgkerns (M. Slivka, L. Olexa, P. Rybár, 1975).
5. Freigelegtes Mauerwerk mit den Pfeilern des Osttraktes des gotischen Palastes auf dem Burghof.
6. Brunnen auf dem Burghof.
7. Lage am Eingang in dem Südteil der Burg.
8. Freigelegte Holzpfeiler der Grabenüberbrückung am Eintritt von der Südseite der Burg.
9. 1–3 – metallurgischer Ofen (Rost), 4 – Abbildung des Rostes nach Agricola aus dem Jahr 1556, 5 – abgerundetes Stück Eisen, wahrscheinlich von einer Schaufel (aus dem Ofen).
10. Steinerne Architekturdetails aus dem 14.–16. Jahrhundert.
11. Die ältesten Denkmäler vorzeitlichen Charakters (Scherbe eines Amphorengefäßes aus der jüngeren Bronzezeit und gespaltete Steinindustrie – Hornstein und Obsidian).
12. Auswahl mittelalterlicher Keramik (1, 2 – Topf und Lämpchen aus dem 13. Jh., 3 – Topf aus dem 14. Jh., 4 – Rinnenkachel aus dem 15. Jh., 5 – Henkeltopf aus dem 15. Jh., 6 – Stürze aus dem 15. Jh., 7, 9 – Krüge aus dem 16.–17. Jh., 8 – Töpfchen aus dem 16. Jh.).
13. Auswahl der Kachelkeramik aus dem 15.–16. Jahrhundert.
14. Kammerkachel mit Abbildung des Stadtwappens von Košice (15. Jh.).
15. Nischenkachel mit S. Petrus und seinem typischen Attribut – einem Schlüssel (15. Jahrhundert).
16. Nischenkachel mit der Abbildung eines Mannes (Mönch ?) aus dem 15. Jahrhundert.

